

Bozók Ferenc

Immanencia és transzcendencia Márai Sándor Füves könyvében

„Istent soha nem tudtam elképzelni, valószínűleg, mert nem emberi és földi, hanem isteni. Az ember, mikor elképzei és képen vagy szobor alakjában kifejezi az Istent, mindig valamilyen szakállas ősapát képez el és fejez ki, egyfajta törzsfőnököt, sok hajjal, peplumban, gyapjas szakállal, mint egy rabbit vagy francia tanfelügyelőt. Így ábrázolták a görögök és rómaiak Zeust és Jupitert, így a kereszténység az Atyát. Ez az ábrázolás mindig megzavart, szégyen-érzettel töltött el. Az ilyen emberszabású Istent, akinek ondolált szakálla van, s orra is van, melyet időnként nyilván kifúj, nem érezhettem igazi Istennek. Az Atya, Fiú és Szentlélek ábrázolásai közül csak a Szentlélek elképzelése tetszett Istenhez méltónak. Isten alkotta és igazgatja a világot, s ezért bizonyos, hogy a világ hasonlít Réá is – de Isten nem lehet emberi, mert máskülönben borbélyhoz is kellene járnia. Ez az együgyűség mindig felbosszantott. Az én Istenemnek nincs szakálla, sem pepluma. Minden dolgok mögött van, mint Erő és Értelem. Isten számomra a Szándék, mely áthatja a világot. Ez a Szándék tudatos. Ezért tudok beszélni vele, hamis elképzelések nélkül, ahogyan a parányi értelem beszél a végső, a nagybetűs Értelemmel.” (Az Istenről)

Arisztotelésztől a skolasztikus gondolkodókig hangoztatott igazság, hogy a Természetfeletti a természetesre épít. Az immanencia erős, de a hétköznapi izzadságos munkával faragott építőköveiből épül a gigantikus méretű, kozmoszba magasodó transzcendens katedrális. Népiesebben és egyszerűbben úgy is mondhatnám: „Segíts magadon, Isten is megsegít.” Márai úgy kémleli az Eget, hogy közben nem bukik el a saját lábában sem. Amit cselekszik, mond vagy ír, megtapasztalt, a gyakorlat vagy a morál által igazolt. Afféle tanuló tanító író. „Docendo discimus”, azaz tanítva tanulunk, valljuk Seneca óta. De tanulva is taníthatunk, vallja Márai. A fenti idézetben Istent ugyan megfosztja minden antikos antropomorfizálásától, de mégis hiszi, hogy a test, az anyag és a fizikai tevékenységek beleépülnek a nagybetűs Egészbe.

A füves könyvet, mint furcsa „műfajt”, kissé félreértjük, ha eredeti jelentésében használjuk. Eredetileg szigorú értelemben azt a könyvet nevezték füves könyvnek, melyben konyhakerti növények vagy erdők, mezők hasznos növényei felhasználhatóságáról kaphatott az olvasó hasznos tanácsokat, recepteket. De már a korai füves könyvek is kiterjedtek életvezetési tanácsokra és a lélek vagy a morális életvezetés dolgaira is. Tehát nemcsak testi, hanem lelki kalauz is igyekezett lenni. Nemcsak az inneni foglalkoztatja, hanem a túli is. Az átfogó füves könyv tehát igyekszik egyaránt otthonosan mozogni az immanens és a transzcendens szférában. Félreérthetjük a füves könyv fogalmát akkor

is, ha csupán Epiktétosz, jóval később Márai, Weöres vagy Hamvas bölcselkedései képződnek meg bennünk a szó kapcsán. Hagyományos értelemben a füves könyv (mint műfaj?) olyan könyv, amely egyszerű példákkal igyekszik segíteni azokon, akiknek a „szívük fáj”, vagy „elhagyta őket az Isten”. Eligazítást próbál adni a vallási és bölcséleti kérdések elvontabb és a gyakorlatiasabb, köznapibb emberi életkérdésekben egyaránt.

A Füves könyv fogalmát elődeihez hasonlóan Márai is igyekezett tisztázni az olvasók előtt. Morális és szellemi tapasztalatai mellett ad az olvasóknak konkrétabb, konyhakerti vagy öltözködési és egyéb, gyakran banálisnak mondható köznapibb, gyakran kétes hitelű tanácsokat is. Kitér az almára vagy a reszelt répára csöpögtetett citrom emésztésre, bélrendszerre és szemidegekre gyakorolt jótékony egészségügyi hatására is, aztán mehökkentő koffeinkúrát javasol fejfájásra, vagy „az öltözködésünkkel egyáltalán nem kell törődni” lakonikus, ám vitatható intelmére, vagy azt javasolja, hogy ha már valaki cigarettázik, ásványi betéttel tömött füstszűrő szipkákon át szívja magába a mérget. Jól ismerjük Szent Ágoston mondatát: „Nyugtalan a szívem, míg meg nem nyugszik benned, Istenem.” A többi körülmény (vagyon, hírnév, siker) mind csak szemfényvesztés, szemünkbe hulló aranypor, ami elvakítja látásunkat. Márai így fogalmaz a *Játékos* című költeményében: „A világot építi a vágy, / a világ hordozza az embert, / az ember megszüli a vágyat. Az ember vágya: Isten.” Senecával vallja, hogy erkölcs nélkül nincs ember. Miként a régi nagy guruk, szentek és aszkéták, a testet és az érzelmi szenvedélyeket nem engedi útjára, inkább idomítandó fenevadnak nevezi. A testet, értekeket és általában az anyagvilágot Márai szerint nem tagadni és elhagyni kell, hanem idomítva használni a lélek javára. A sztoikus léleknyugalom elérése érdekében a test regulázását indokoltnak tekinti. Köztudott, hogy Máraira jelentősen hatott a sztoikus bölcsélet. Senecáról írt például verset is. Ennek legerőteljesebb manifesztuma az *Arról, hogy aki megtudott valamit, egykedvű lesz* című fejezet. Említettem, hogy az idézett szövegrészletben Istent dezantropomorfizálja és anyagtalánítja is, ugyanakkor az anyagvilág isteni relációjáról is ad tanítást. Ugyanezt teszi számos versében. Érdemes erre is figyelni, különösen is, hisz költészetére sokkal kevesebb figyelem esik. Ezt írja a *Mintázó* című versében: „Magyarázd el, mintázó, titkodat, / miért faragta a fűszálakat hegyesre, / mire vagyunk csak úgy a létbe vetve, / kerek és görbe formákba jegyezve?”

Isten nyomait nem csak a lélek belső, immanens utazásaiban leli meg tehát, hanem a kozmoszra is figyel, és ott is rendszeralkotót feltételező rendet talál. Az immanens és transzcendens harmonikus párhuzamai egymásnak Márai gondolatvilágában. A hagyományos teodícea (filozófiai istentan) egyik jelentős istenérvére is kitér *A Rendről és a Gondviselésről* című fejezetben. Azt a hagyományos istenérvet idézi, miszerint a kozmosz rend és nem káosz. Vallja a világegyetemben a „kozmosz finomhangolást”, amely nem engedi meg, hogy a kozmosz káosz legyen. A „kozmosz finomhangolás” tudományos teóriája szerint a világegyetem fizikai állandóinak precíz összevetkenysége nélkül a komplex organikus szervezetek sosem jöhettek volna létre, és nem is marad-

hatnának fenn az univerzumban. Fred Hoyle angol fizikus-kozmológust, az ősrobbanás (big bang; nagy bum) fogalmának megalkotóját idézem: „*A tények józan ésszel való értelmezése azon következtetés levonására készlet, hogy egy Szuperagy játszadozott a fizikával, a kémiával és a biológiával, vagyis környezetünk tüzetes vizsgálata után nem beszélhetünk egyetlen vak véletlenszerűségtől vezérelt erőről sem.*”

Márai Sándor Istent *A csodáról* című fejezetben kozmikus világléleknek nevezi és megdorgálja azokat, akik nem hisznek a csodákban, hisz maga a mindenség és a létezés a csoda és semmi sem természetes, minden természetfeletti. Másképpen szólva: a természetfeletti is természetes, vagy a természetes is természetfeletti. Ismét másként fogalmazva: a hitetlenek szerint nincsenek csodák, a hívők szerint viszont minden csoda. A világegyetem tehát intelligens tervezőmérnök munkája, vallja a már idézett Fred Hoyle tézisének Márai: „*Úgy tapasztaltam, hogy az emberi élet alján rend van. S mert az emberi élet a Teremtés legbonyolultabb megnyilatkozási formája, valószínű, hogy máshol is rend van, a kezdetlegesebb és egyszerűbb létezés világában is, a közegek, mosómedvék, hiüllők és a bolygócsillagok természetében is. Mindenben rend van, a dolgok eljutnak hozzánk, akkor is, ha ujjunkat sem mozdítjuk, s rend van abban is, hogy időnként mozdítjuk ujjunkat, vagy lelkiünket a célból, hogy a dolgok eljussanak hozzánk, mi eljussunk bizonyos helyzetekhez, emberekhez, gondolatokhoz, melyekhez személy szerint, elodázhatatlanul közünk van. Mindebben rend van, ebben hiszek. De hiszek abban is, hogy e rend mögött szándék is van, melyet nem ismerek. Nevezd, ahogy akarod. Én Gondviselésnek nevezem. Ez a szándék törődik velem, személyesen, büntet, vezet, elrendezi dolgaikat, a mélybe taszít, minden pillanatban ellenőríz, építi körülöttem a világot és épít engem a világban, felhasznál. Aki ezt nem érzékeli idővel, vaksi és süket. Minden mögött a Gondviselés van: ebben is hiszek.*” Már említettem *A mintázó* című istenes-versét, most ide kíváncsodik *A hívőkhöz* című versének néhány sora is: „*Mi összegurult esőcseppek: emberiség, / egyre szétpárázó atomok, s egyre újra összeguruló, / valami titkos kohézió összetart minket mégis.*” *A játékos* című versében pedig Istent játékszabály-alkotónak nevezi: „*Te vagy a kezdet és a vég Te vagy, / Te vagy a játék s Te vagy a szabály, / A pálya és a figurák Tiéd.*”

Figyelemre érdemes *A hideg csillagok alatt* című Márai-vers is, melyben a csillagok saját rendjüket, szerkesztett rendezettségüket dicsérik. A külvilágnak tudományos és a belső lélek világának spirituális megismerési kísérletét fontosnak tartja, ám prioritást élvez az immanens, belső spirituális utazás, mert az immanens utazás, paradox módon, közelebb visz a transzcendenshez, mint a külvilágba tapogatózás a természettudomány csápjaival. Ez az egyénre szabott spirituális utazás azonban törvényszerűen magányos utazás. Az ember ugyan társas lény, de a lelkének belső tájai mindig kettesben maradnak Istennel. Ezt a gondolatot fejt ki a *Jézusról és az egyedüllétről* című fejezetben. „*Jézus mondotta, hogy aki őt követi, elhagyja családját, elhagy mindenkit.*” Ebben a témában érdemes elolvasni *Az egyedüllétről* és az *Arról, hogy legokosabb egyedül*

maradni címet viselő fejezeteket is. Ugyanakkor anyagi értelemben alázattal elismeri, hogy az emberi test az anyagi kiszolgáltatottság minden nyűgjét viseli. De ezt az adott ságot nem bánja, mert a lélek a lényeg. Az emberi test csupán alkatrésze a világnak, a végesség és a romlás, a pusztulás terhével.

A testi betegségekre sem haragszik, azokra megadó és töredelmes alázattal, egyfajta vezeklésként, bűneinkért viselt méltányos ítéletként tekint. Ám a lélek maradandóbb, mint a vas vagy a kő. *„Az igazi élmény az ember számára tehát elsőrendűen ennyi: önmagának megismerése. A világ megismerése érdekes, hasznos, gyönyörködtető, félelmes vagy tanulságos; önmagunk megismerése a legnagyobb utazás, a legfélelmesebb felfedezés, a legtanulságosabb találkozás”*.

Bizonyos értelemben agnosztikus, aki fenntartja a bizonytalanság és tévedés jogát, hiszen ember, és tévedni emberi dolog. Nem akar kinyilatkoztatni. Nem arról ír, amit tud, hanem arról, amit igaznak sejt. *„S aki jobban tudja, mondja jobban”*. Elveti azt az elképzelést is, miszerint az értelem elég a megértéshez. Egyéb, misztikusabb szenzorokra is szükségünk van. Az ember hamis felfuvalkodottsága, gögje, ha tisztán elmédben bízol. Saját magad körül forogsz, és csigavonalban, spirálisan beleforgasz magadba, ahonnan nincs kiút. Gondosan elkülöníti az értelmi okosságot a szívbeli bölcsességtől. Az okosságot nem tekinti bölcsességnek, csupán idegrendszeri és értelmi fürgeségnek. Egy falusi kiskertjében kapálgató nénike vagy bácsika lehet sokkal bölcsőbb, mint a világ legintelligensebb professzora. Az *Arról, hogyan kell élni és írni* című fejezetben a régi nagy misztikus és spirituális bölcsék (vallásoktól függetlenül) alaptézisét tekinti életvezető elvnek, miszerint a kiteljesedett élet az Istenre hangolt élet. Istenbe szervesen kell beoltódnunk, Jézus szavaival úgy, mint a szőlővesszőknek a szőlőtőkékbe. Márai szavaival: *„Nincs nagyobb bűn és hiúbb kísérlet, mint többet vagy mást akarni, mint amit Isten kíván tőlünk”*. A kristályos Isten-hittől elkülöníti a babonás, ezotérikus álvallásokat *A babonákról* című fejezetben. Ugyanakkor nem kel fel ellenük szektás vagy doktrinér heveséggel. Akik számmisztikákkal, totemekkel vagy tabukkal vagy mágikus cselekményekkel automatának tekintik az Istent, azokra elnéző, de kissé lenéző, gunyoros mosollyal tekint. A spirituális emberlét gyermekbetegségének tekinti ezeket a rituálékat.

Márai Füves könyvét 1943-ban írta. Ez az életkor kevésbé a leülepedett tudásról és kikristályosodott bölcsességről szokott szólni. Inkább az életközépi válságról. Később, retrospektív jelleggel így idézi vissza újraolvasott művét: „Eloolvastam a „Füves könyv”-et, bólogatva, mint aki helyesel. Ez a könyv sokkal okosabb, bátrabb és emberibb, mint én vagyok. Sokat tanultam is belőle. Igen, így kellene élni, gondolkozni, készülni az életre és a halálra.” Márai Sándor: *A teljes napló 1943–1944* (33. oldal) Összességében tehát élete végéig vallotta azonosnak önmagát a Füves könyvben manifesztálódott életközépi énjével és gondolataival, érzéseivel. Pilinszky szavaival fogalmazva: *„Amiként kezdtem, végig az maradtam.”*